हरियो वन कार्यक्रम

पदमपुर गा.वि.स.-१, २, ३, ४ र ८; जुटपानी गा.वि.स.-२, ६ र ७ तथा रत्ननगर नगरपालिका-१० र ११, चितवनका समुदायको

समुदाय स्तरीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनाको संक्षिप्त जानकारीपत्र

(आ.व. २०७०/७१ देखि २०७४/७५ सम्म)

परिचय

जलवायु परिवर्तन, यसले सिर्जना गर्ने असरको मुद्दा र यसमाथिको बहसले हाल विश्वको ध्यानाकृष्ट गरेको छ । बढ्दो जनसंख्या र अव्यवस्थित सहरीकरणका कारण सीमित प्राकृतिक स्रोतमाथि अत्यधिक माग बढ्न गई प्राकृतिक पर्यावरणीय चक्रमा आउने गडबडीले विश्व जलवायुको तापमानमा असर परी यसका असरहरू देखिन थालेका हुन् । प्रस्तुत जानकारीपत्र जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित असरहरूलाई कम गरी दिगो वातावरणीय अनुकूलता कायम गर्न स्थानीय तहमा सम्भव रहेका अनुकूलनका प्रयासहरूलाई संरचनाबद्ध गरिएको पदमपुर गा.वि.स.-१, २, ३, ४ र ८; जुटपानी गा.वि.स.-२, ६ र ७ तथा रत्ननगर नगरपालिका-१० र ११, चितवनका समुदाय आफैले तयार पारी लागू गरेको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनाको संक्षिप्त जानकारीपत्र हो । यस योजना थाङ्खोला सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको नेतृत्वमा हरियो वन कार्यक्रमको आर्थिक सहयोग तथा राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष - जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, सौराहा, चितवनको प्राविधिक सहयोग एवम् सहजीकरणमा तयार पारी लागू गरिएको हो ।

थाङ्खोला सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह पदमपुर, जुटपानी र रत्ननगरका उल्लिखित क्षेत्रमा बसोवास गर्ने १,९६६ घरधुरी सम्मिलित भई १ मंसिर २०५९ मा स्थापना भएको र १२ असार २०६० मा विधिवत् रूपमा जिल्ला वन कार्यालयले कार्ययोजना स्वीकृत गरेको समूह हो । वन स्रोतको दिगो संरक्षण र प्रभावकारी उपभोगका लागि यस सामुदायिक वनलाई २ भागमा विभाजन गरिएको छ । जसमध्ये १९९.८५६ हेक्टर वन क्षेत्र समुदायले संरक्षण तथा उपयोगको अधिकार प्राप्त गरी संरक्षण गर्दै आएका छन् भने बाँकी ४३४.४६८ हेक्टर वन क्षेत्र संरक्षित वनको रूपमा रहेको छ । स्थानीय स्तरमा सञ्चालन हुने साना तथा ठूला आयोजनाहरूलाई जलवायु परिवर्तनले सिर्जना गर्ने असर कम गर्ने गरी सञ्चालन गर्न सहजीकरण गर्ने उद्देश्यले २ जेष्ठ, २०७० मा प्रस्तुत अनुकूलन योजनाको तर्जुमा गरिएको हो । योजना अनुरूप ४४२ घरधुरीमा गोबर ग्यास निर्माणको लागि सहयोग गरिएकामा ११५ सम्पन्न भइसकेका छन् भने बाँकी प्रक्रियामा छन् । त्यसै गरी नदी तटबन्ध, जनचेतना र आयआर्जनका कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन गरिएको छ ।

समुदायको भू-बनावट र प्राकृतिक निर्भरता

चितवन जिल्लाको टाँडी बजारबाट करिब १० किलोमिटर उत्तरपूर्वमा थाङ्खोला सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह रहेको छ । उत्तरतर्फबाट आउने थाङ्खोला, बुङ्खोला तथा त्यसबाट आउने कुलोको कारण जमिन कटान दिनानुदिन तीव्र भई करिब १९६३ बिगाहा क्षेत्रफलमध्ये झन्डै ५०० बिगाहा जमिन कटान भइसकेको छ । यस नयाँ पदमपुरको पूर्वतर्फ जुटपानी गा.वि.स.का वडा नम्वर १ र ४, पश्चिमतर्फ खगेरी खोला, उत्तरतर्फ थाङ्खोला र दक्षिणतर्फमा जुटपानी गा.वि.स.का विभिन्न वडाहरूलाई समेट्दै बीचमा अवस्थित छ । २०५० सालमा आएको विशाल बाढीले कटान गरेपछि सरकारले पुरानो पदमपुर क्षेत्रका वासिन्दालाई पुन:स्थापित गरी हालको पदमपुरमा बस्ती बसाएको थियो । अर्थोपार्जनको प्रमुख स्रोत श्रम रहेको यस क्षेत्रमा रहेका प्राकृतिक स्रोतमाथि दिनानुदिन चाप बढेकाले समुदायको सक्रियतामा दिगो व्यवस्थापनका केही कामहरू अगाडि बढेका छन् ।

यस क्षेत्रमा काष्ठ र गैरकाष्ठ वन पैदावरहरू, बाघ, भालु, चितुवा, वन बिरालो, स्याल, बँदेल, दुम्सी, चित्तल, खरायो, बाँदर, गोहोरो र नीलगाई जस्ता वन्यजन्तु र ढुकुर, जुरेली, सुगा, काग, फिस्टे, लुइचे, कालिज, मयुर, राज धनेश, मैना, बकुल्ला, हुचिल, डाग्रे आदि लगायतका पंक्षीहरू पाइन्छन् ।

मुख्य जलवायुजन्य जोखिम

यस क्षेत्रको मुख्य जलवायुजन्य जोखिमपना बाढी र नदी कटान हो । चुरे क्षेत्रमा भइरहेको तीव्र प्राकृतिक विनाशसँगै यो समस्या झनै बढेर गएको छ । त्यसका अतिरिक्त समग्र वातावरणमा पार्ने समस्याबाट उक्त क्षेत्र अछूतो रहने कुरै भएन ।

योजनाको परिकल्पना

५ वर्षमा पदमपुर तथा जुटपानी गा.वि.स.का प्रत्येक घरमा गोबर ग्यास जडान र बाटोको दुवैतर्फ वृक्षरोपणको माध्यमबाट हरियाली व्यवस्थापन गर्ने र उपभोक्ताहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार गर्ने विकल्पहरूको पहिचान गर्दै जलवायु समानुकूलित समुदायको विकास गर्ने ।

योजनाको उद्देश्य

- समुदायलाई जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणबारे सचेत गराउने,
- क्षेत्रगत विषयमा तालिम दिई जीविकोपार्जन तथा सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- भैपरी आउने विपद्हरूको पूर्वतयारी गर्न सचेत गराउने,
- अति विपन्न तथा अन्य घरधुरीलाई आयआर्जनमूलक व्यवसाय सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने,
- वन संरक्षणमा ५० प्रतिशत महिलाको अगुवाई सुनिश्चित गर्दै वन व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने,
- जोखिममा परेका घरधुरीलाई अनुकूलित हुन सहयोग पुऱ्याउने,
- जीविकोपार्जनका कार्यक्रम मार्फत उपभोक्ताहरूको आम्दानीको स्तर वृद्धि गराउने ।

योजना तर्जुमा प्रक्रिया

स्थानीय जलवायु अनुकूलन योजनाको राष्ट्रिय संरचना र हरियो वन कार्यक्रम निर्देशिकाको अधीनमा रही निम्नानुसार चरणबद्ध प्रक्रिया पूरा गरी प्रस्तुत योजनाको तर्जुमा गरिएको हो ।

- समूहका उपभोक्ताहरू, महिला, जनजाति, सिकाई केन्द्रका सहभागी र पदाधिकारीसँग छलफल गर्नुका साथै ३ दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन,
- सरोकारवालासँग समन्वय र पत्राचार,
- संकटासन्न समुदाय र घरधुरीको पहिचान,
- अनुकूलन अभ्यास र अनुकूलन कार्य निर्धारण ।

योजनाका विशेषताहरू

- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना २०६८ ले निर्देश गरेबमोजिम तयार गरिएको,
- सहभागितामूलक, दिगो प्रभाव, सुशासनका अभ्यासहरूको सुनिश्चितता गरिएको,
- दैनिक जीवनयापनका विविध पक्षहरू जस्तैः कृषि तथा जीविकोपार्जन, जलस्रोत तथा ऊर्जा, वन तथा जैविक विविधता, मानव स्वास्थ्य, जल उत्पन्न प्रकोप लगायत विषय समेटिएको,
- स्थानीय स्रोत साधन तथा महिला, जनजाति, दलित र पछाडि पारिएका समुदायको ज्ञान र सीपमा आधारित कार्यक्रमहरूमा जोड दिइएको,
- अत्यधिक जोखिममा रहेका घरधुरीलाई लक्षित गरिएको,
- स्थानीयको क्षमता अभिवृद्धिमा केन्द्रित गरिएको ।

जोखिम तथा संकटासन्नता विश्लेषण

जोखिमको क्षेत्र	जोखिम/प्रकोप	अनुकूलनका क्रियाकलापहरू
बाढी	थाङ्खोला छेउका बस्ती कटान	वृक्षरोपण, तटबन्ध र तारबार मर्मत
सुक्खा खडेरी	वन तथा कृषि र खाद्य सुरक्षामा पर्ने असर	इनार, कुलो निर्माण, वन क्षेत्रमा पोखरी निर्माण, मौसम अनुसारको खेती र वृक्षरोपण
मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व	थाङ्खोलाको छेउका बस्ती (पदमपुर-१, २ र ८) मा	विद्युतीय तारबार जडान तथा मर्मत, बाढी नियन्त्रण, तोष मर्मत, जनचेतनामूलक कार्यक्रम, चोरी सिकारी नियन्त्रण, वैकल्पिक ऊर्जा (गोबर ग्यास) जडान तथा प्रयोग र वन हेरालु नियुक्ति
रोग कीरा	वन, कृषि र मानव तथा पशु स्वास्थ्यमा	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन, जैविक मल तथा औषधिको प्रयोग र कीराको वासस्थान संरक्षण
मिचाहा प्रजाति	वन तथा वन्यजन्तुमा	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन, जैविक मल र औषधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण र वनबाट उखेलेर फाल्ने
हावाहुरी, असिना, अधिक वर्षा, तुषारो, चट्याङ	सबै क्षेत्र	वृक्षरोपण बढाउँदै लैजाने, हावाहुरी लागेको समयमा बाहिर ननिस्कने
आगलागी	वन क्षेत्र तथा मानव बस्ती	अग्नि रेखा निर्माण गर्ने, समुदायमा जनचेतना फैलाउने, स-साना खण्डमा विभाजन गरी आगो लगाउने, आगो नियन्त्रण तालिम सञ्चालन र उपभोक्ता परिचालन

उपरोक्त अनुकूलनका योजना कार्यान्वयनका लागि विभिन्न सेवा प्रदायक निकायसंग समन्वय गर्नुका साथै सेवा प्रदायक निकायहरूबाट अनुकूलनका क्रियाकलापहरूलाई समावेश गर्ने प्रतिबद्धता समेत जनाइ सकिएको छ । योजना निर्माण गर्दा महत्वका आधारमा प्राथमिकीकरण समेत गरिएको छ ।

योजना कार्यान्वयन प्रक्रिया

प्रस्तुत योजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा अनुकूलनका अवसरहरूको लेखाजोखा तथा अनुकूलनका कार्य, कार्यक्रम तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनबीचको दोहोरोपना र रिक्तता हटाउन गा.वि.स. स्तरमा बनाइएको वा भविष्यमा बनाई स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा सहायक सिद्ध हुने विश्वास लिइएको छ । स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाका निम्नानुसार प्रक्रिया कार्यान्वयनमा समूह प्रतिबद्ध छ ।

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाका पाइलाहरू

योजना समायोजन

यस योजनामा उल्लेख गरिए बाहेक गा.वि.स. तथा नगरपालिका स्तरमा हुने योजना तर्जुमा प्रक्रियामा पनि अनुकूलन योजनाहरूलाई समायोजन र मूलप्रवाहीकरण गरिनेछ ।

अनुगमन र मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयन भए नभएको हेर्न र अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार पार्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मापदण्ड तयार पारी लागू गरिएको छ । अनुगमनलाई सहज बनाउन हरेक क्रियाकलापको अलग-अलग विश्लेषण मापदण्ड तयार पारिएको छ ।

थप जानकारीका लागि

थाङ्खोला सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह
पदमपुर-१, चितवन, नेपाल
वा
राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष - जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र
सौराहा, चितवन, नेपाल
फोन नं.: ००९७७-५६-५८०२८८, फ्याक्स नं.: ००९७७-५६-५८०१३०
वेबसाइटः www.ntnc.org.np, इमेलः bcc@ntnc.org.np

USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE · WWF · care · NTNC

डिस्क्लेमरः यो जानकारीपत्र अमेरिकी जनताद्वारा अमेरिकी विकास नियोग (यूएसएड)को माध्यमबाट प्रदान गरिएको उदार सहयोगबाट सम्भव भएको हो । यसमा उल्लेखित विषयवस्तुले अमेरिकी सरकारको धारणाको प्रतिनिधित्व गरेको मानिने छैन ।